

ПРОМОЦИЈА РЕПРИНТ ИЗДАЊА БРОЈА 3. „АНАЛА” ЗА 1971.

У препуном амфитеатру V на Правном факултету у Београду 4. октобра 1990. године, одржана је промоција репринт издања некада забрањеног броја 3. за 1971. годину „Анала Правног факултета у Београду”. На овом скупу говорили су декан проф. др Мирослав Петровић, главни и одговорни уредник часописа, проф. др Обрен Станковић, проф. др Обрад Станојевић, некадашњи студент Бранислав Чубрило и новинар и публициста Славољуб Ђукић, а проф. др Данило Баста прочитао је интегрални текст излагања проф. Михаила Ђурића, због кога је он био осуђен на девет месеци затвора.

Реч декана проф. др Мирослава Петровића

Драги колегинице и колеге, поштовани гости, пријатељи ове Куће, Током целе године школске године Правни факултет Универзитета у Београду обележаваће разним активностима, манифестацијама и свечаностима 150 година свог постојања, своје изузетно богате, вредне и значајне делатности на пољу образовања, али и у свим другим доменима као најстарија и највиша правна школа на овим просторима.

Чини се да нема лепшег повода за окупљање свих садашњих и бивших ђака ове школе, свих њених поштовалаца и пријатеља од овог у којем данас учествујемо. Са радошћу можемо да констатујемо да је правда доиста достижна и да истина мора победити. С поносом данас организујемо представљање идеја и мисли које су некада биле проскрибоване и дуго, врло дуго држале наш Факултет у положају који је био понижавајући. Били смо кажњени зато што је научна мисао на Факултету надвисила своје време у моменту који је био тако судбински значајан за Србију и Југославију. Све је сада иза нас, а посебно зона мрака кроз коју смо прошли ипак верујући у друштвене снаге и процесе који су тако снажни да морају превагнути и победити. И победили су!

Поздрављајући све присутне срдачном добродошлицом не можемо а да не издвојимо два наша изузетна госта. Први је Љуба Радовић, судија који је имао храбрости, људског достојанства и поштења да у судском процесу којим је Правни факултет требало да буде стављен на својеврсни стуб срама каже јасно и гласно НЕ и због тога прими на себе огроман одијум естаблишмента. Други је новинар и публициста Слава Ђукић, који је у тим смутним временима оштрином и непосредношћу своје писане и изговорене речи пружио јавности све оно што се од ње желело да сакрије, што је тој јавности дао верну и лако разумљиву и истиниту слику онога што се тих дана, давне 1971. године дешавало на Правном факултету Универзитета у Београду.

Професор др Војислав Бакић, који је 1971. и 1972. године био главни и одговорни уредник часописа „Анали Правног факултета” и борио се свим снагама и аргументима, трудећи се да спасе част и углед Правног факултета, слободу мисли и прогрес идеја, није данас, на жалост, међу нама. Верујемо да је његово здравствено стање само привремено угрожено и да ћемо га ускоро, неком другом приликом, поздравити у нашој средини. Већ наредних дана

једна делегација нашег Факултета ће га посетити у његовом дому, предати му примерак репринт издања некада забрањеног броја „Анала” и пренети му поздраве и најбоље жеље за брз опоравак који му, уверен сам, сви од срца желимо.

*Реч главног и одговорног уредника „Анала”
проф. др Обрена Станковића*

Поштоване колегинице и колеге, драги пријатељи „Анала”,
Данашња промоција посвећена је књизи која је нова, јер се појавила пре месец дана, али у исто време и стара скоро две деценије, јер је први пут дошла на свет маја 1971. године, да би се у тренутку рађања суочила са смрћу. Она нас враћа у временски већ давну 1971. али у исто време тако актуелну годину. Шта се заправо у то време збило у овој кући?

У организацији Удружења универзитетских наставника и других научних радника Србије, његове секције на Правном факултету у Београду, у присуству унапред позваних представника низа државних органа, јавних служби и друштвених организација, одржана је дискусија о Напрту уставних амандмана, у оквиру опште јавне дискусије која је о њима вођена. У атмосфери неспокојства и забринутости за судбину земље, коју је већ била захватила дубока криза, са највишег места у Републици поручено је да изјашњавање „овог пута” не буде формално.

У овој дискусији учествовало је 34 наставника и сарадника, претресајући предложена решења са разних тачака гледишта, не ограничавајући се само на она правно-техничка. Забринути за судбину земље, и с осећањем да немају право да ћуте, учесници у расправи указивали су на крупне и опасне бољке које су захватиле целокупно друштво, а посебно на: волонтаризам водећих политичких група, који компромитује саму идеју уставности; њихову заокупљеност да сачувају личну власт „по могућству до краја живота”; и да ће кроз двадесет година последице тога сносити средња и млада генерација; политичке компромисе, који се склапају не само јавно већ и тајно, у оквиру затворених формалних и неформалних центара друштвене моћи; националистичку заслепљеност која узима застрашујуће размере; упозорено је да би усвајање предложених амандмана значило напуштање јединственог тржишта, дезинтеграцију земље и стварање на тлу Југославије неколико самосталних, чак међусобно супротстављених држава, дезинтеграцију српског народа и његове државе, јер при установљењу покрајина (са статусом који се предлаже амандманима) није примењен јединствен критеријум на све републике; без увијања је указано да „постоји већ дуго година велика концентрација функција и моћи у једној личности” (што има и своје начичке, јер се не дају одговори на сложена питања времена) и да је предложено решење о изузетној могућности да се она на највишу функцију у земљи бира неограничено (тј. доживотно) супротно демократском уставном начелу једнакости свих грађана пред законом. Предложени амандмани, речено је, нису излаз из кризе, они су њен израз.

Ова дискусија је на основу одлуке органа управљања Факултета објављена у броју 3. часописа „Анали Правног факултета у Београду”, као прилог општој дискусији која је вођена, како би се пружио могућност надлежним органима „да добију што више материјала за коначну израду уставних амандмана”. Међутим, Окружно јавно тужилаштво у Београду већ 17. маја 1971. године забрањује растурање ове свеске „Анала”, посебно апострофирајући написе Косте Чавошког, Михаила Ђурића, Стевана Ђорђевића и (у допунском решењу) Андрије Гамса, и предлаже Окружном суду да ово решење оснажи и изрекне трајну забрану. Окружни суд у Београду није прихватио овај предлог и својим решењем од 20. маја 1971. поништио је решење Окружног јавног тужилаштва о привременој забрани растурања броја 3. „Анала”, и наложио да се сви одузети примерци врате издавачу – Правном факултету у

Београду. Већу Окружног суда у Београду које је донело ову одлуку председавао је судија Љубомир Радовић, који је о праву, правди и законитости слушао предавања у овом и другим амфитеатрима овог факултета. По жалби окружног јавног тужиоца у Београду решавао је у последњем степену Врховни суд Србије и својим решењем од 11. јуна 1971. трајно је забрањено растурање броја 3. за 1971. и наредио да се сви примерци забрањеног часописа одузму и униште путем индустријске прераде.

У поднеску упућеном савезном јавном тужиоцу, с молбом да се употреби захтев за заштиту законитости као ванредни правни лек и да се изречена забрана укине, Правни факултет је учинио још један покушај да се спречи стварање јаза између политике и науке, упозоравајући: „Нема науке, не може бити никаквог дијалога, нити икаквог стваралаштва тамо где се очекује само прихватање ставова изнетих у нацртима појединих законских аката, као што је случај са Нацртом уставних амандмана”. Савезни јавни тужилац остао је нем и тако је ово био не само први случај да се забрањује факултетски часопис од почетка његовог излагања 1906. године, већ уопште први случај забрањивања једног научноистраживачког часописа на Београдском универзитету.

Механизмима једнопартијског система Правни факултет је потом изложен жестокој политичкој репресији, чији је крајњи резултат био удаљавање деветоро наставника и сарадника из наставе, од којих шесторо са Факултета, а професор Михаило Ђурић кривично је осуђен на казну затвора од девет месеци, коју је у потпуности издржао.

Каснији развој југословенског друштва и државе у целини, са свим кризним и погубним последицама, драматично је и у потпуности потврдио исправност и истинитост погледа и ставова изнетих не само у инкриминисаним него и другим бројним написима штампаним у забрањеном броју „Анала”. Штавише, оцене које су у њима дате преживеле су „индустријску прераду” и интелектуалну гиљотину из 1971. и каснијих година, и продрле у свест не само широких кругова интелигенције већ и такозваних обичних људи и улиле се својим највећим делом у нова уставна решења из 1989. године, а управо ових дана и у нови Устав Републике Србије. У таквим приликама било је могуће покренути иницијативу за укидање забране из 1971. што је Правни факултет и учинио, а његови једногодишњи напори у том циљу уродили су плодом. Истовремено са укидањем забране растурања „Анала” и као део обнове ове куће, која је седамдесетих година тешко осакћаена – интелектуално, морално и професионално – враћени су у наставу готово сви наставници удаљени са Факултета, и треба очекивати да ће у најскорије време овај процес бити доведен до краја.

Репринт који је пред нама потпуно је истоветан забрањеном броју, којем ништа није додато (ни предговор), нити је из њега било што изостављено, чак није исправљена ниједна штампарска грешка, а умножавање је извршено преснимовањем једног од сачуваних примерака, који је преживео 1971. годину и провео ових деветнаест година у илегалу.

Њему се приступило не само да би се задовољио морални и интелектуални интерес аутора и Факултета да оно што је речено буде доступно онима којима је намењено, већ и због друштвеног значаја ове књиге. Мислим да је у њој садржана најцељовитија и најтемељитија анализа нашег друштва на почетку седамдесетих година, научна антиципација садржана у њој је јединствена, њене суштинске поруке и за данашње прилике сачувале су безмало сву своју изворну актуелност.

Закључно бих речима да ово није обична промоција нове интелектуалне творевине, већ пре свега промоција једног духа отпора, интелектуалне храбрости, промоција ума у служби интереса народа. Те вредности су нам данас драгоцене него икада у нашој најновијој историји, јер се вероватно коначно одлучује о судбини југословенске државне заједнице и очувању интегритета српског народа.

Реч проф. Обрада Станојевића

Радосна и пуна части је за нас ова свечаност и велико је задовољство када видимо колики и какви су се људи овде окупили. А повод је заиста велики. Штампане забрањеног броја „Анала“ не само што је корак ка слободи, која нам је тако дуго била ускраћивана и која се с муком осваја, већ и први, колико ми је познато, случај рехабилитације. У временима која су за нама није било рехабилитације, не зато што није било грешака, већ због мита о непогрешивости оних који су грешке чинили.

Пре двадесетак година написао је Чедомир Миндеровић једну од својих „Филипика“, која се звала *О Филипу који је волео да части*. Она гласи, отприлике, овако: Позове Филипа госте. Сто је богато постављен, пун разних ђаконија. Он упорно нуди присутне да се почасте. Стари дворјани, они који знају игру, љубазно одбијају. Али се нашао један који је поверовао у искреност гостопримства. Он се прихвата јела и посланица са стола. На следећем пријему њега нема међу званицама.

Када су припремане уставне промене, Правни факултет је пре двадесетак година организовао разговор о амандманима. Ко је, ако не овај факултет, позван да да своје мишљење о променама, које ће се показати судбоносним? Износили смо своја мишљења, не на масовном митингу, већ у невеликој Сали за седнице која прима 70–80 људи. Било је и критике, али не треба крити да је било и апологетике. Последиче сви знамо. Михаило Ђурић је осуђен на затвор, професор Андрија Гамс је отеран у пензију – усред испитног рока њему су одузети записници и удаљен је са Факултета. Стеван Ђорђевић је уклоњен из наставе на дуги период, исто се десило са Стеваном Врачарем и Данилом Бастом. Александар Стојановић се нашао на улици без икаквих прихода. Бранислава Јојић је отпремљена на други факултет, у другу републику. Ружица Гузина у пензију, Коста Чавошки и Војин Коштуница удаљени са Факултета, Данило Баста из наставе. Неки од њих због мишљења о уставним променама, неки због оног што су рекли 1968. године када је закратко у овој просторији пропевала младост, памет и храброст, неки зато што су асистенти осуђеног професора, а неки само зато што су потписали писмо којим се тражило помиловање Михаила Ђурића. Била је то, мање–више, елита нашег Факултета и по стручности и по моралу. Због непослушности приликом гласања о неким од ових људи, још тринаест је било партијски кажњено. Све у свему – било је погођено преко двадесет људи.

Какав је био преступ који је заслужио такав откоп? Какав је то био злочин због кога су чак и они који траже помиловање били проглашавани непријатељима и кажњавани?

Била су то бурна времена. Уосталом, како каже Станислав Јиржи Лец, „Када ветра нема, и петлови на крову имају карактер“. Јер, не треба заборавити да је овај забрањени број „Анала“ сведочанство, не само о храбрости, већ и о полтронству, каријеризму или, бар, неразумевању. И тада и касније дували су урагани који су потресали наше друштво, па и овај факултет. Многи су били марионете у игри у којој су конци вучени са самог врха.

Тачно је да о мртвима не треба говорити ништа осим доброг и да је лако мртвом вуку мерити реп. Јер је танка линија која раздваја храброст од дрскости. Али, с друге стране, не може се избећи суд историје.

А та времена и наши филипи били су по много чему непоновљиви. Кажу да је наш начин пошумљавања „голих отока“ без премца у новијој повести. Обично деспоти комбинују личну скромност са суровошћу. Човек је, ипак, морално биће и строгошћу према себи искупљује суровост према другима. Наш специјалитет је комбинација личног хедонизма са строгим обрачунама. Слушајући Робеспјера 10. марта 1793. Верњо је изрекао чувене речи: „Треба се бојати да револуција, као Сатурн, не појде редом сву своју децу“. Стаљин је направио корак напред: пре него што буду поједена деца револуције морала су признати да су починила измишљене злочине због којих су оптужена. Наши сатурни се нису задовољавали тиме – требало је да

докажу своју преобраћеност тиме што ће премлаћивати своје истомишљенике. Наш допринос макијавелизму је – потајно ликвидирати неког па га затим јавно прогласити херојем.

Није ми познато да у једној невеликој земљи осам градова добију име по једној личности, и то за његова живота. У Француској ниједан град не носи Наполеоново име. Катон Старији је одбио да му се за живота подигне биста рекавши: „Више волим да људи питају зашто Катонов кип није подигнут, него да питају зашто је подигнут”.

Да се вратимо на питање у чему је грех оних које данас рехабилитујемо. Зна се доста о томе. Нација је требало да буде темељ уређења, осим када је реч о Србији. Уставним променама требало је овај народ изделити, Србију ставити под туторство покрајина. Али, није само то. Устав је требало да буде политички тестамент једне политике, требало је овековечити једну личност, спречити да се било ко, не само за живота, већ и после њене смрти не може ни приближити Олимпу славе. Тако је створен систем у коме је могуће да на чело државе дође анонимни чиновник кога су његови сународници спрдње ради послали, да представља државу припадника националне мањине која свим силама жели да се одвоји од ње и припоји другој, или да, као што ће већ следеће године бити случај, председник државе постане човек који јој слуги и прижељкује распад.

Све је то било запечаћено не са седам, већ са три пута по осам печата, јер је требало да се свих осам несложних субјеката у три наврата изјасне да би се Устав променио. То је била и последица илузије свемоћи којој каткад подлежу моћници, заборављајући да у овом свету ништа не може бити вечито, поготову на овом терену на коме се за последњих сто педесет година изменило више устава него у било којој земљи на свету.

У томе је био грех наших колега, што су се усудили да јавно кажу шта мисле, да осуде темељ на коме је пројектована држава, да пророчки предвиде до каквих ће последица ново уређење довести (Михаило Ђурић, Стеван Врачар, Коста Чавошки), да кажу како је концепт „ничије и свачије” својине теоријска збрка (Андрија Гамс), да укажу на лицемерност тврдње како су „покрајине богатство Србије” (Ж. Ђорђевић), да критикују додељивање највише партијске и државне функције једној особи, њено проглашавање за живота „историјском личношћу” (Стеван Ђорђевић).

Ми, правници, понекад поступамо као лакеј Нели Гвин који је, према Бернарду Шоу, песницима бранио част своје господарице, не зато што је веровао да је она морално беспрекорна, већ зато што није желео да људи помисле како је он лакеј једне даме која је лаког морала. Некад смо и ми склони да бранимо оно што се не може бранити.

Поручио бих младим колегама и будућим правницима да вечерас имају прилику да уче на примерима поштења и храбрости, у који свакако спада и пример судије Радовића, који је одбио да се прихвати суђења Михаилу Ђурићу.

Ми јесмо слуге режима, али, како рече академик Јовичић, будимо слуге са достојанством.

Реч Бранислава Чубрила

Поштовани професори, колегинице и колеге,

Допустите ми да кажем коју реч, обећавајући вам да се нећу удаљавати од повода вечерашњег окупљања, нити превише злоупотребити ваше време.

Драго ми је што, ипак, мада после толико година, можемо и ми који смо 1971. године били студенти, да у целини прочитамо шта су наши професори рекли у расправи о уставним амандманима. Показало се да је било мудрије забранити све оне последице које су се десиле њиховим усвајањем него прво расправу, а потом и људе који су их наговештавали. Нама, тадашњим студен-

тима је као недостижан пример остала самосталност научне мисли а, на жалост, уверили смо се и у њено потоње игнорисање.

Но, то је само један од разлога да вам се обратим. Други је да управо подсетим на ту студенску генерацију која је, поред испита на факултету, полагала и један далеко тежи испит политичке зрелости. Управо у овој сали је вођена, тада смо је звали, студентска расправа о амандманима. Колико ми је познато – та расправа није јавно у целисти објављена, али по својим порукама се није разликовала од професорске.

Уз захвалност онима који су учествовали у расправи на Научном већу, као и онима који су нам, непосредно или посредно, омогућили да број 3 „Анала Правног факултета у Београду“ из 1971. године поново угледа светло дана, допустите ми да се захвалим и генерацији студената која је имала снаге да о томе отворено проговорим.

Реч Славољуба Ђукића

Говорићу као припадник новинарске професије, чија је судбина у најближој вези с догађајем који данас евоцирамо. Надам се да на тај начин могу најпре допринети подсећању на околности у којима је вођена расправа на Правном факултету 71. и забрањени „Анали“.

Позив да се обратим овом скупу примио сам са нелагодношћу човека који мисли да управо у Београду, са чијом је интелигенцијом власт имала највише невоља, постоје људи који су позванији да говоре о минулом времену.

Од почетка сам пратио судбину професора Правног факултета. Стицајем околности, а можда више захваљујући професионалној радозналости, био сам, колико памтим, једини новинар који је слушао уставну расправу и о томе, преко „Политике“, известио јавност.

Међутим, мој извештај у „Политици“ био је оскудан иако, рекао бих, политички уљудан с обзиром на тадашњу атмосферу. Чак сам на крају текста рекао да оно што је штампано представља само зрно онога што сам чуо у овом разговору. Дакле, дао сам тада себи слободу да посредно кажем да немам слободу да испричам целу причу.

У такозваној самоуправној социјалистичкој демократији постојала су четири типична обрасца извештавања о догађајима који су, својим садржајем, искакали из утврђених идејно-политичких норми. Она важе до дана данашњег, с тим што су се у међувремену усавршили облици манипулације.

Прво, јавност се не обавештава о гледиштима која су супротстављена владајућој политици. Друго, брутално се фалсификују мишљења, као што је био случај, само пре три године, са уставном расправом у организацији Удружења књижевника Србије, филозофског и социолошког друштва. Треће, уместо саопштавања гледишта, штампа се коментар с осудом и тешким квалификацијама, после којих тужиоци имају јавно покриће за судско гоњење.

Постоји, најзад, и четврта могућност под условом да је уредник либералнији и то је ограничена објективност. У целини извештач даје слику догађаја, али мимоилази мишљења која иритирају функционерску власт и могу јавно гласило да изложе прогону. Ето, то су оквири у којима се кретало политичко новинарство.

Било је, разуме се, и друкчијег понашања, као што је појава „Анала“ 71. и објављивање у „Студенту“ неколико целовитих излагања, међу којима је и излагање професора Михаила Ђурића. Али, цена је прогон: забрана „Анала“, смењивање уредника „Студента“, хапшење професора Ђурића, хајка на Правни факултет и удаљавање из наставе политички неподобних професора.

Заправо, у режиму и духовној клими, у којој смо живели, мислим да је била логична судска забрана „Анала“, а излагање многих професора Правног

факултета, као и понашање судије Љубомира Радовића, који је одбио тужбу, представљају чин грађанске савести и поштења.

Са каквом се муком освајају слободе, навешћу пример опет повезан са судбином „Анала”. Пре четири године, у нешто измењеној клими, објавио сам текст са, верујем, пуном истином о садржини расправе на Правном факултету и прогону професора. Али је у том тексту, накнадном интервенцијом, изостављен само један детаљ. О чему је реч? Између осталог, написао сам да је 1971. у расправи на Правном факултету, професор Стеван Ђорђевић, оспоравао умесност амандмана 36. у којем се Јосип Броз инаугурише у доживотног председника Републике. Штампана је и ова појединост, али је тако формулисана да се не помене Титово име. Напомињем – све се то догађало седам година после Титове смрти!

Било је у Београду доста интелектуалаца који су устали против предложених амандмана. Али, мишљења која су се чула на Правном факултету, без обзира на различита гледишта, рекао бих да, за ондашње прилике, представљају праву колективну побуну и имају силну тежину, јер су долазила од угледних стручњака. Ако сам пре 19 година, као извештач, био запањен слободом изражавања, данас, читајући поново „Анале”, мислим да је то била једна од најцеловитијих анализа југословенског социјалистичког поретка и визионарски наговештај његовог неминовног пропадања. Рекао бих, чак, да расправа на Правном факултету, побуна Милована Ђиласа, појава Праксиса, иступ Добрице Ђосића на пленуму ЦК Србије 1968. студентске демонстрације 1968. отпор београдских филозофа и петиције у последњој деценији представљају најкрупније догађаје у послератном отпору режиму.

На овом месту осећам потребу да подсетим да, пре састанка универзитетских наставника, пре тога, управо у овој дворани одржана вишедневна студентска расправа о уставним амандманима. По атмосфери и критичности, то је у маломе била реприза шездесет осме. Прибележио сам тадашње пароле излепљене по ходницима факултета: „Говори како живиш!” „Нисмо витезови под заштитом шовинизма!”, „Ко Србију жели да сведе на београдски пашалук?”, „Ми морамо да сањамо!”, „Пустите нас да слободно дишемо!”.

Био сам изненађен како су ти млади људи, на прагу живота, поред силне идеолошке индоктринације, умели да осете каква се подвала спрема. Један студент је назвао амандмане „вовампирењем шовинизма”, а други „идеолошким детерцентом”.

Прочитаћу само кратак одломак из закључака које су студенти тада усвојили: „Промене које су предложене уставним амандманима представљају плод политичких компромиса, а никако решења ових криза. Променама су у први план стављена питања која, по нашем мишљењу, неће допринети решењу кризе, већ ће је још више продубити. Многи иступи одговорних руководилаца стављали су свима непосредно до знања да је већ све решено и прихваћено оног момента када је предложено, а свако ко је макар и аргументовано стављао примедбу на научност формулација или садржину презентираних њих текстова, проглашаван је за националисту, етатисту и унитаристу.

Са мало напора може се утврдити колико је после рата било судских забрана и прогона због такозваног „политичког деликта”. Међутим, из сопственог искуства усуђујем се да тврдим да су судске забране тако рећи кап у мору у односу на свакојаке, дневне рестрикције мимо очију јавности. А по природи посла, на удару је највише била штампа.

Код нас није било класичне цензуре. Она је већ у првим послератним годинама толико усавршена да је постала сувишна. Никада се неће знати колико је вредних текстова бачено у кош, или колико је већ штампаних новина завршило на отпаду. Пре пет година заустављена је ротација „Илустроване политике” и, после спољне интервенције, бачено 30 хиљада примерака листа због потресне слике, на насловној страни, несрећне мајке Данице Милинчић, са Косова, чји је син убијен на кућном прагу. Тада је један високи функционер хладно изјавио: „Толико људи погине у саобраћајној

несрећи, а сада дижемо галаму „поводом једног убиства.“ Пре четири године бачен је цео тираж листа „Интервју“ због слике Милована Ђиласа на насловној страни. Како је део штампаних новина већ био дистрибуиран, ангажована је полиција да спречи продају листа. Да иронија буде већа, у тексту у истом броју, Ђилас је још тада представљен као највећи непријатељ социјалистичке Југославије. Али, цензору то није било довољно. Он је открио да је на слици Милован Ђилас „са тријумфом на лицу“.

Навео сам ова два примера. Али, немојмо мислити да је ово време иза нас. Сличне ствари се и данас догађају, само су се цензори изменили. У свим послератним годинама Југославија није имала слободну и самосталну штампу, која је барометар демократије. Мерило слободе штампе је њен положај у односу на постојећу власт. А постојећа власт држи под пуном контролом водећа политичка гласила.

Овај дан, када „Анали“ постају доступни јавности, сматрам значајним датумом. Свакако је то израз извесних, тешком муком освојених слобода. Али, немојмо се заваравати! Истина у политици често се обелодањује тек онда када постојећој власти постане корисна. И на тај начин се може размишљати о појави „Анала“ и многим другим запањујућим догађајима о којима читамо на страницама новина, а не као о тренутку истинске демократије у нашем друштву.

Осетио сам потребу да то кажем управо на овом месту и поводом догађаја који служе на част српском друштву и политичкој култури.